

רבי עמרם גרינוואלד זצ"ל
אביו של בעל ערוגת הבשם וקרן לדוד זצ"ל

בענין חצי שיעור אסור מן התורה בקדשים

רבי עמרם נולד ביאנאשהאזא לאביו הגאון המפורסם רבי יוסף שהיה רב העיר, ולימים אב"ד טשעטשאוויץ בערך בשנת תקצ"א. ה' חריף עצום, גדול בתורה וידען נפלא. למד בפרעשבורג אצל הגאון בעל 'כתב סופר' וגם שימש אותו, ורבו ה'כתב סופר' חזר לפניו על שיעוריו לפני שהשמיע אותו לפני ישיבתו, ותיאר אותו כ"תלמידי חביבי" (שו"ת אר"ח סי' נ). כמו כן למד אצל הגאון בעל 'אמרי אש' באונגוואר, ורבו ה'אמרי אש' ציווה לו להניח תפילין דר"ת עוד טרם נישואיו, וכתב עליו "מעולם לא ראיתי כבושם הזה". ביום י' סיון תרי"א נשא את בתו של הרבני הנגיד מו"ה שלמה געשטעטנער מטשארנא. לא רצה לקבל עליו עול הרבנות ועסק במסחר, ועכ"ז התמיד בלימודו לילות כימים. הסתופף פעם אחת בצל הגה"ק בעל 'דברי חיים' מצאנז (בשעה ששהה באויבען¹) אשר אמר עליו שהוא מנוטרי הברית. נסתלק בחיי אביו ביום כ"ח ניסן תר"ל טרם מלאו לו מ' שנים.

בפרעשבורג למד בחברותא עם הגאון רבי אליעזר זוסמאן סופר (תקפ"ח-תרס"ג), לימים אבד"ק פאקש, בעל מחבר ספר 'ילקוט אליעזר' ו'המקנה', והיו אוהבים ונאמנים זה לזה ממש כאחים. שנים רבות לאחר מכן עמדו בחילופי מכתבים בדברי תורה, וכפי שכתב אליו רבי עמרם במכתב משנת תר"כ (תולדות ערוה"ב ח"א עמ' מח-מט): "מעת אשר הכרתיך נשבעתי אהבה לדגליך... ומאז הסכן הסכנת לדרוש בשלומי לפקדני בדברי ידידות הוד אמרותיך ומדברייך נאווה, תוכו רצוף אהבה תחלתו וסופו דברי תורה. וגם אני עניתי ואמרתי להודיעך תמיד משלומי הטוב והבאתי לפניך מעות לרצות, ממהלך דבש התורה אשר טעמתי במשענת המטה לי, ויאורו עיני מתשובתך הנחמדים..."

מחידושי תורתו של רבי עמרם כמעט ולא נתפרסם כלום, להוציא כמה דברים שנדפסו בספרי בניו ה'ערוגת הבשם' וה'קרן לדוד', וכן מה שהביא הגאון ר' אליעזר זוסמאן בספרו 'המקנה', כנראה מתוך מכתביו של רבי עמרם שהיו תחת ידו - בח"א כלל ח פרט ג: "בענין זה אזכיר לזכרון אשר כתב לי רעי אהובי המאוה"ג צדיק נשגב כמו"ה עמרם גרינוואלד זצוק"ל אשר בעוה"ר עודנו באבו נקטף"; ובכלל כב פרט יב אות א: "כמדומה שמעתי מרעי המאוה"ג מו"ה עמרם גרינוואלד זצ"ל". ובח"ב כלל כז פרט א: "וכן ראיתי שהקשה כן המאוה"ג מו"ה עמרם זצוק"ל בח"ת שהניח אחריו"; כלל כח פרט ו: "וראיתי בח"ת מרעי המאוה"ג מו"ה עמרם זצוק"ל", ועד"ז שם פרט י: "ובח"ת מרעי המאוה"ג מו"ה עמרם זצוק"ל ראיתי".

גם המכתב דלקמן נכתב על-ידי רבי עמרם לאחר חתונתו, אל הגאון ר' אליעזר זוסמאן שעדיין לא נשא אז אשה, וגם מתוכו רואים עומק הידידות ביניהם. תשובה"ח להרה"ג אהרן ישעי' ראזנער שליט"א אבד"ק סאמבאטהעלי על שהואיל לשלוח לנו מכתב זו לזכות בו את הרבים מתוך ספר תולדות ערוגת הבשם חלק ג' העמוד לצאת לאור על ידו בקרוב.

בעזה"י עש"ק ויגש תרי"ב לפ"ק

חיים שלום וברכה, מנה אחת אפים יתן לך אלקי המערכה, מלא חפניים אהובי ידי"ג אה צמודי הבחור המופלג מורג חרוץ בעל פיפיות, חריף ובקי, אור הברקי, צדיק תמים כש"ת כ"ה זוסמאן סופר נ"י כאור הבהיר.

1 כ"ה בספר תולדות ערוגת הבשם ח"א עמ' נח. כנראה היה זה בשנת תרי"ג, כשנסע הדברי חיים לאופען כשביל להתרפאות במרחצאות. אז נסעו אליו גם ידידו הגאון ר' זוסמאן סופר והגאון ר' דוד צבי ערינפלד חדב"ן של החתם סופר, ראה 'מוזרת פאקש' ח"ב עמ' 11. וכנראה שרבי עמרם גרינו"ו נסע עמהם.

נועם דבריך הגיעני, ושמתתי עמם כעל כל הון – בו ראיתי מאמר החכם ומתק רעהו מעצת נפש (משלי כז-ט) – וע"ד אשר רצית לחדש ולומר שאף לריש לקיש חצי שיעור אסור מן התורה בקדשים, הנה קצרת מאוד בדבריך, והלא ידעת מך ערכי, אך כפי אשר הבנתי מתוך דבריך כוונתך הוא עפ"י דברי האבני מילואים שכ' בתשובותיו שאסור לבטל תרומה לדברי הכל מן התורה משום שמוזהר בשמירתו, ורצית לומר שגם חצי שיעור כיון שמיקרי תרומה, ונסתעיית מתוס' ישנים יומא לט. (ד"ה שמגיעו כפול) דבקדשים גם בחצי שיעור מקיים המצוה, א"כ עכ"פ אסור לר"ל בחצי שיעור תרומה משום שמוזהר עליו לשמרו, אך לבבי לא כן ידמה דכונת האבני מילואים הוא דוקא אם מערכו בחולין שהוא עדיין בעולם רק שמבטל אזהרת ושמרתם כיון ששוב אינו מוזהר עליו לבל יטמאנה.... כל הנאה של כילוי אסור מן התורה שכיון שמאבדה מן העולם א"כ עבר אזהרת ושמרתם, והרי לך רוב הראשונים הסוברים דהנאה כילוי אינה רק דרבנן, ועיין משנה למלך פ"ב מהלכות תרומות שמאריך בזה, ובפי"א הלכה ח"י שכ' דגם הרמב"ם סובר ראינו רק דרבנן, גם בלא"ה בחצי שיעור אינו מוזהר בשמירתו, ועיין תרומות פ"ח (משנה ט) חביות של תרומה שנשברה בגת העליונה אם יכול להציל רביעית בטהרה יציל ואם לאו תרד ותטמא, אף שיכול להציל פחות מרביעית עכ"פ אינו מוזהר, ועיין רי"ט אלגזי סוף חלה שחקר גבי מצות עשה אם מקיים מצוה בחצי שיעור כמו בל"ת, ושמירת תרומה הוא אזהרת עשה, ואינו מוזהר כלל בפחות מחצי שיעור, ואנכי אמרתי להביא רא' מגזל פחות משו"פ שאינו בתורת השבון, ועי' הרב המגיד פרק א' מגזילה דכ' בפחות מפרוטה הוי כמו שיעור ופטור מהשבה, וא' נימא דיש מצוה אף בחצי א"כ למה לי טעמא דלא ניתן להשבון משום דמחיל לי, ת"ל דאין כאן מצוה כלל, אך זה אינו לפי"מ שכ' רש"י בסנהדרין (נו). דטעמא דפחות מפרוטה אין בו לאו דגזילה משום דוהשיב את הגזילה אמר רחמנא דבר שיש בו השבה אסור לגזול ופחות מפרוטה אין בו השבה משום שמחלו, ואי נימא שאינו מוחל א"כ אף פחות מפרוטה יש בו לאו דגזילה ומהי"ט גוי נהרג אף בפחות מפרוטה כיון דאין בו מצות השבה א"כ אף פחות מפרוטה חשוב שיעור.

אך נראה לי עכ"פ ראי' מש"ס בבא קמא דף ק"ה גבי גזל שלוש אגודות בב' פרוטות והחזיר שנים צריך להשיב אף השלישית אף שכבר קיים מצות השבה בשני אגודות הנ"ל ובאגודה השלישית אינו מקיים מצות השבה דהוי רק חצי שיעור, וליכא למימר שלא קיים עדיין מצות השבה אם לא החזיר לגמרי ע"כ צריך להחזיר גם השלישית, דהא גבי שני אגודות בפריטי והחזיר רק חצי פרוטה קאמר רבא מצות השבה אין כאן עיין ש"ס שם- ומה שהבאת ראי' מתוס' ישנים יומא שכ' דאף בחצי שיעור יש מצוה, היינו דוקא בקדשים שמצוה באכילתן א"כ אף חצי שיעור יש מצוה דאכלו אותם אשר כופר בהם כתיב כולם ביחד, אך בתרומה לא ראיתי עוד שום מקום שמצוה לאכול תרומה, ע"כ ודאי לא שאני תרומה משאר איסורין, אך לשיטת הסוברים דהנאת כילוי אסור מן התורה בתרומה, א"כ יש לומר פשוט עפ"י המבואר בירושלמי, דמודה ר"ל באיסורי הנאה, ע"כ גם חצי שיעור תרומה אסור מן התורה בהנאת כילוי דהא נהנה עכ"פ באכילתו ומכיליהו, אך לפי"ז יסתור הירושלמי את עצמו שכ' דאסור לזרים רק מדרבנן וצריך לומר דסובר דהנאת כילוי הוא רק מדרבנן.

ודע שיש להעיר על דברי האבני מילואים הנ"ל עפי' סוגי' הגמ' דבכורות דף י"ח דטומאת משא לא בטלה, א"כ אף נימא גבי תרומה דבטיל מן התורה היינו דמותר לאכלו לזרים אך בכ"ז מוזהר בשמירתו דהוי כמו טומאת משא, ועיין פרמ"ג בהלכות פסח סימן תמ"ב שחקר לענין בל יראה, אף אם נימא דחמץ בטל מן התורה היינו דוקא לענין אכילה אך לא לענין בל יראה דעכ"פ החמץ ברשותו, גם יש להעיר אם נימא דאינו בטל מדרבנן אם מוזהר שוב מן התורה בשמירתו ותן לחכם ויחכם.

בענין מטבע נעשה חליפין

ועתה אכתב לך דבר קטן אשר חדשתי אמש בלילה בעזה"י ב"מ דף מו. בסוגי' דמטבע נעשה חליפין בתוס' שם ונקנינהו ניהלי' אגב קרקע, וא"ת ונקנינהו ניהלי' בהודאה כעובדא דאיסור גיורא דב"ב יעו"ש. ונראה לענ"ד לתרץ דהנה בשיטה מקובצת שם (ד"ה עוד הקשה הר"מ) הקשה לרב פפא דמטבע נקנה חליפין א"כ יתן לו במתנה פירא אחת ויקנה לו בתורת קנין המעות, ותי' דאליבא דר"מ לא קנה במעות מעשר שני שסובר ממון גבוה הוא כמבואר בקידושין המקדש במע"ש אינו מקודשת. ולכאורה קשה לפי"ז דהאיך קאמר הש"ס שם הרי פירות האלו נתונים לך במתנה ואומר הרי הן מחוללין על מעות שיש לי בתוך ביתי, הלא לר"מ אין מע"ש נקנה אלא בכסף כמבואר בקידושין נד., וכיון שאין יכול להקנות המעות לבעל הפירות א"כ לא נתחללו הפירות, אולם זה אינו דשם אין הכוונה שקונה הפירות מהמקבל מתנה רק שמחלל פירות חבירו על מעות שלו דגם פירות חבירו יוכל לחלל על מעותיו כמו בפודה פדיון פטר חמור של חבירו, ועיין רמב"ם פ"ח-י"ב מהלכות מע"ש ונטע רבעי, והוא ממתניתין דפ"ג דמע"ש, מיהו כל זה הוא לפי מאי דקאמר שניתן לו הפירות במתנה שפיר מצינן לאוקמי שמחלל הפירות על מעותיו וא"כ יצאו הפירות לחולין, ואח"כ מחזירם לו המקבל המתנה במתנה כיון שהפירות הם חולין א"כ לא הפסיד כלום מחילול הזה אדרבה הריוח החומש, ומעיקרא צריך לומר שהפירות עדיין בטבלין כך נותנם לו במתנה וכן כתם הרמב"ם בפ"ה מהלכות מע"ש דלר"מ אסור ליתן במתנה מעות מע"ש פ"ג הלכה י"ז, והוא מש"ס קידושין דף נ"ד, ועיין רמב"ם פ"ה הלכה יוד מהלכות מעשר שני, אך למאי דמקשה הש"ס שם ונקנינהו ניהלי' אגב קרקע ובסודר דהיינו שמקנה לו המעות והוא יחלל הפירות, ע"כ צריך לומר דבתורת מכר הוא שמכר לו במעות פירות המעשר, וליכא למימר כמו שכתבתי שהמקבל המעות מחלל הפירות על מעות שקיבל במתנה, דא"כ יפסיד בעל הגורן דכיון דהמעות נתפס אז בקדושת מע"ש שוב אסור להחזירם לו דהא אסור ליתן מע"ש במתנה כמו שכתבתי וע"כ צריך לומר שמוכר לו הפירות במעות שנתן לו במתנה ואח"כ מחזיר לו במתנה הפירות דהא הפירות הם חולין דהמעות נתפס תחתיהם בקדושה כנ"ל.

ומעתה נתרץ קושית התוס' - ועיין ט"ז חו"מ סי' קפ"ט (ד"ה בדברי רבינו) שכ' להסביר שם דברי הטור דאם יש לי אצלך פקדון אע"ג דקיי"ל דאם המכר הוא ברשות הקונה קונה לו חצירו מ"מ לפי דברי הרשב"ם ב"ב פ"ה דרשות של המפקיד דהיינו מקום החפץ של הנפקד וחצר של נפקד הוי ואין אדם מקנה בחצר שלו לחבירו וא"כ גם כאן כיון שרשות הנ"ל אין שלו א"כ אינו קונה לו עד שיעשה בו קנין אחר, ועיי' קצות החושן שם קפ"ט (ס"ק א') ובנתיבות סימן רי"ש שהאריכו בזה, ומעתה לפי"ז אם יקנה לו בהודאה שמעות אלו הם שלו, ע"כ צריך לומר שהם אצלו בפקדון, דאין לומר בהלואה דהא מלוה להוצאה ניתנה ואין אדם מחלל מע"ש על מעות שאינו ברשותו וא"כ כיון שהם בפקדון אצלו א"כ גם מקומם הוא של הנפקד וא"כ לא קנה בעל הפירות את המעות הזה במשיכת הפירות לר"מ דמעות קונות במע"ש דממון גבוה, וגם ע"י חצירו לא קנה המעות דאין זה חצירו דחצר הנפקד הוא וממילא לא נתחלל המעשר, אך בקנין סודר ואגב קרקע שפיר מקשה הש"ס שם איך המקבל יקנה לו שעתה מקנה לו המעות ולא מקודם, שים ען עיונך על הדבר הזה כי לפיענ"ד נכונים הדברים, וגם לענין דינא, יש נפקותא דלפי מה שכ' אין הוכחה דלענין איסור לא מהני אודיתא ועיי' קצו"ח סימן קצ"ד וטו"ז הלכות ריבית סימן קס"ח ודו"ק.

ושיטת הטור הנ"ל צ"ע לפי עניית דעתי, דבסי' ר' סובר דברשות המופקדין אצלו כיון שקיבל עליו המפקיד קנה, ולפי שיטת הטור דהחצר הנ"ל אינו יכול לזכות בו לעצמו כדברי

הטו"ז בסימן קפ"ט א"כ היאך יכול לזכות בחצר הנ"ל לאחר, והרמב"ם סובר באמת שם דצריך קנין אף ברשות המופקדים, ונראה דבריו כמוש"כ הטו"ז דחצר הנ"ל אינו שלו א"כ אין יכול לזכות בו לאחר..... וצ"ע.

איזה הערות קמנות

עיינן ש"ך סימן קצ"ח (ס"ק י') על דברי רמ"א (סעיף ה') שם שכ' דאם התנו שיקנה במעות קונה המעות, ודחה דבריו והביא רא"י מדברי הריטב"א קידושין שכ' דכיון דתיקנו חכמים דמסירה אינו קונה בסימטא אף בהתנו לא קנה. ודבריו תמוהים דהא ברמ"א בעצמו כ' שם בעצמו בסעיף ט' דבמקום דלא מהני מסירה ומשיכה אף בהתנו לא קנה ולא יסתור דברי עצמו מנ"י ובי', וע"כ צריך לחלק דעד כאן לא עקרו חכמים קנין מעות לגמרי רק כמו שכ' הר"ן בקידושין גבי בכסף לא קנה על שיכתוב את השטר שכ' דחכמים לא עקרו קנין המעות רק עד שיכתוב את השטר לא קנה, אך כשכתב השטר אזי קנה למפרע משעת נתינת המעות, וכמו כן גבי מעות איכא למימר כנ"ל כיון שיכול לומר נשרפו חטיך בעלי' א"כ לא סמכה דעת' עד שיתן המעות, אך אח"כ אזי קנה למפרע, וצ"ע אש"ך שלא פנה אל דברי הרמ"א בסי' אחד.

סי' הנ"ל סעיף י"ב: היתה עומדת ברשות הרבים ולא אמר המוכר כלום והלך ומשך לא קנה עד שימשיכנה כולה לסימטא, והוא מדברי הרשב"א עיינן הרב המגיד פרק ג' ממכירה כיון שמשך גלי דעת' במשיכה נחא לי דליקני. וצריך עיון דהא בסי' רס"ח גבי קנין ארבע אמות לא פסק השו"ע והרמ"א כתי' הנ"ל של הש"ס אלא אף בנפילה קנה יעו"ש ועיינן כסף משנה פרק ט"ז מהלכות גזילה ואבידה. ויש לחלק קצת דשם קונה אף בלי כוונה כלל.

הפני יהושע בגיטין בסוגי' דיאוש תמה האיך אפשר לומר דיאוש מטעם הפקר, הלא אין אדם מפקיר דבר שאינו ברשותו. ודבריו תמוהים דע"כ לא אמרינן דאין אדם מפקיר רק שהפקר אינו עושה קנין דהא התורה לא אוקמוה בע"כ ברשות' כמו חמץ, רק שאר הפקר עושה קנין שאינו יכול שוב לחזור, אך הפקר כנ"ל אינו עושה קנין שיכול לחזור בו בכל עת שירצה קודם שיזכה בו אחר, ולא מצינו בשום מקום שיאוש יעשה קנין, והלא ידועה לך דברי המקור חיים ונתיבות וצריך עיון, ועיינן רשב"א ב"ק סוגי' דגזל ולא נתיאשו הבעלים.

עשה עמי אות לטובה ובחון דברי אלו בכור שכלך אם המה על מרכז האמת, והשיביני דבר ואל תשליכם אחר גויך, ואם נכונים הם יעלו לרצון לפניך, ואם לא, זרם הלאה צא תאמר לו, אלה דברי אחיך האוהב אותך בלב ונפש ומצפה לתשובתך

עמרם הק' גרינוואלד

הסמ"ק אם תוכל לקנותו בעד ה' זהובים מינץ או מעט יותר אזי תוכל לקנותו עבורי, לאחיק הרב מהור"ח² נ"י כתבתי זה חודש ימים אך עוד תשובתו נשארה ממעל לא ידעתי מדוע. שלום לכל בני הישיבה ד' עליהם יחי'.